

Березовська Н.Л.,

к.ю.н., доцент кафедри кримінального права НУ «ОЮА»

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВВЕДЕННЯ ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Анотація. В статті на основі діючого законодавства України, статистичних даних, практики застосування обмеження волі до неповнолітніх доводиться необхідність введення до системи покарань неповнолітніх альтернативного покарання для позбавлення волі — обмеження волі неповнолітніх. Приводиться порівняльна характеристика цих двох видів покарання. Запропоновані зміни до кримінального кодексу України.

Ключові слова: покарання неповнолітніх, обмеження волі, обмеження волі неповнолітніх

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями, виділення невирішених раніше частин. З огляду на фактичне застосування до неповнолітніх із усіх, передбачених для них видів покарання, — позбавлення волі, визначаючи подальші напрямки удосконалення системи покарань неповнолітніх в Україні у площині доповнення системи покарань неповнолітніх новими для неї видами, у КК України необхідно передбачити можливість застосування до неповнолітніх засуджених покарання у виді обмеження волі, як це має місце віднедавна у КК Російської Федерації.

Цілями статті є спроба сприяти більш глибокій індивідуалізації покарання неповнолітніх, їх успішній ресоціалізації, усунення найбільш негативних наслідків масового застосування до неповнолітніх покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Виклад основного матеріалу. Покарання у виді обмеження волі у теперішній час передбачене у КК України в якості одного з основних видів покарань, які застосовуються до повнолітніх злочинців (хоча був випадок, коли вироком Ічнянського районного суду Чернігівської області неповнолітній особі було призначено покарання у виді обмеження волі. Цей вирок було скасовано в частині призначеного покарання в суді апеляційної інстанції [1]) і полягає у відповідності до ст. 61 КК України в триманні особи у кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці.

У цей час більшість фахівців оцінюють цей вид покарання тільки з позитивної сторони, відзначаючи, що обмеження волі, зберігаючи основні позитивні моменти покарання у виді позбавлення волі (чітка регламентація режиму, праці, побуту, дозвілля засуджених, соціально-виховна робота), значною мірою позбавлено тих його негативних властивостей, які є прямим наслідком суворої ізоляції засудженого. Невипадково тому ще на Першому Конгресі ООН з попередження злочинності й поведіння із правопорушниками (Женева, 1955 р.), було звернено увагу на безумовну перспективність створення відкритих пенітенціарних і виховних установ, що володіють більшими можливостями виправлення злочинців і пристосування їх до життя в суспільстві, на відміну від традиційних установ виконання покарання у виді позбавлення волі. Уявляється, це стосується у першу чергу неповнолітніх злочинців, для яких відбування покарання у місцях позбавлення волі є «школою життя», оскільки у випадку засудження до покарання у виді позбавлення волі на певний строк формування особистості неповнолітнього завершиться у колі злочинців, які із задоволенням (це також реалізація необхідності спілкування з однолітками, а не лише адміністрацією виховної установи) поділяться «майстерністю» вчинення злочинів.

Не можна погодитися з твердженням В.М. Хомича, автора глави 4 тому 8 енциклопедії кримінального права, де, аналізуючи положення щодо покарання у виді обмеження волі, він стверджує, що цей вид покарання є не більше як різновидом позбавлення волі [2, с. 395]. Уявляється, вже сама назва цих двох видів покарань вказує на їхню відмінність. Крім того, при позбавленні волі особа позбавляється свободи пересування, позбавляється права мати грошові кошти тощо. При застосуванні покарання у виді обмеження волі засуджений *обмежується* у певних правах та свободах: особистій свободі; свободі пересування; свободі вибору місця проживання та перебування тощо. Але, на відміну від покарання у виді позбавлення волі на певний строк та арешту, засуджені до покарання у виді обмеження волі перебувають без охорони під наглядом

адміністрації, а при дотриманні встановленого порядку виконання покарання у виді обмеження волі протягом шести місяців за наявності сім'ї, за постановою начальника установи мають змогу проживати за межами гуртожитку зі своєю сім'єю в орендованих квартирах або придбати житло в межах території установи відбування покарання у виді обмеження волі (на сьогодні для повнолітніх засуджених передбачені виправні центри). Мають право носити цивільний одяг, мати при собі гроші та користуватися ними без обмежень, цінні речі, займатися сільським господарством, відправляти листи, одержувати посилки (передачі), бандеролі, мати короткострокові побачення без обмежень, а тривалі побачення — до трьох діб один раз на місяць тощо.

Всі ці положення ще раз указують на те, що, безумовно, покарання у виді обмеження волі є менш суворим у порівнянні з покаранням у виді позбавлення волі на певний строк. Незрозуміло тому є можливість застосування до неповнолітнього злочинця покарання у виді позбавлення волі на певний строк і повна заборона застосування покарання у виді обмеження волі.

На жаль, у той же час не можна не визнати, що впровадження в практику покарання у виді обмеження волі неповнолітніх — справа перспективи, оскільки у теперішній час воно ускладнюється рядом причин соціально-економічного характеру. Насамперед, мова йде про труднощі у створенні мережі установ, які будуть виконувати зазначений вид покарання. Так, незважаючи на те, що із часу прийняття чинного КК України пройшло вже майже 9 років, покарання у виді обмеження волі стосовно повнолітніх дотепер застосовується досить рідко. Так, у 2002 р. до покарання у виді обмеження волі було засуджено всього 3121 особа (1,6% загальної кількості засуджених) [3, с. 49], у 2003 р. — 3514 (1,7%) [4, с. 32; 5, с. 32], у 2004 р. — 3800 осіб (1,9%) [6, с. 28], у 2005 р. — 3511 (2%) [7, с. 40] осіб, у 2006 р. — 3415 (2,1%) [8, с. 37], у 2007 р. — 3,6% (2,4 %) [9, с. 42], у 2008 р. — 3,8 (2,6%) [10, с. 25]. Основна причина — недостатня кількість виправних центрів, які у цей час функціонують далеко не у всіх регіонах України. Така ж ситуація може скластися і з покаранням у виді обмеження волі неповнолітніх.

Таким чином, як впливає з наведеного, широкому впровадженню покарання у виді обмеження волі неповнолітніх значною мірою сприятиме створення мережі установ для відбування цього виду покарання. Ці установи, за аналогією з виправними центрами для дорослих, можна назвати виправно-виховними центрами. Варто передбачити, як і при покаранні у виді позбавлення волі

на певний строк, можливість залучення до праці засуджених до обмеження волі неповнолітніх, починаючи з 14-річного віку.

У літературі було висловлено думку, що обмеження волі до 14-річних осіб може бути застосоване «без обов'язкового залучення до праці, а з 16 років — з таким» [11, с. 34]. Уявляється, більш соціально-обумовленою є позиція, згідно з якою трудова діяльність неповнолітніх 14 — 15-річного віку обмежувалася легкими роботами. При цьому основними засобами виправного впливу на неповнолітніх, засуджених до покарання у виді обмеження волі, мають стати праця, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, соціально-виховна робота, режим.

Окреслюючи межі застосування покарання у виді обмеження волі щодо неповнолітніх, пропонується передбачити можливість застосування цього виду покарання, насамперед, за вчинення злочинів середньої тяжкості.

Так, наведена пропозиція продовжує обраний Верховною Радою України напрям з удосконалення кримінального законодавства, оскільки Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності вже внесено зміни у деякі санкції статей (частин статей) Особливої частини КК України, що передбачають відповідальність за злочини середньої тяжкості — це санкції статей (частини статей) 178, 179, ч. 2 ст. 183, ч. 1 ст. 194, ч. 1 ст. 194-1, ч. 1 ст. 200, ч. 1 ст. 269, ч. 1 ст. 277, ч. 1 ст. 289, ч. 1 ст. 298, ч. 1 ст. 312, ч. 1 ст. 322, ч. 1, 2 ст. 344, ч. 1 ст. 346 КК України [12]».

При цьому слід указати, що, по-перше, завдяки внесеним змінам покарання у виді обмеження волі є альтернативою покаранню у виді позбавлення волі на певний строк; по-друге, розмір покарання у виді обмеження волі практично у всіх випадках, окрім ч. 1 ст. 277 КК України, співпадає з розміром покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Таким чином, аналіз внесених змін дозволяє виокремити такі тенденції:

покарання у виді обмеження волі є альтернативою покаранню у виді позбавлення волі на певний строк;

має місце співпадіння строків покарання у виді обмеження волі та покарання у виді позбавлення волі на певний строк щодо злочинів середньої тяжкості.

Разом із тим, залишається відкритим питання стосовно можливості застосування покарання у виді обмеження волі як альтернативи покаранню у виді позбавлення волі на певний строк при вчиненні неповнолітніми тяжких злочинів.

Про це свідчать не тільки наведені зміни, але й аналіз санкцій інших статей (частин статей) Особливої частини КК України, де за вчинення тяжких злочинів санкцією у більшості випадків передбачається покарання у виді позбавлення волі на певний строк без альтернативи застосування покарання у виді обмеження волі.

Стосовно покарання неповнолітніх такий підхід є не виправданим. Напрямок на обмеження застосування покарання у виді позбавлення волі на певний строк до неповнолітніх засуджених має бути магістральним напрямом кримінальної політики держави, тим більше, що він заданий основними положеннями міжнародно-правових актів у сфері покарання неповнолітніх.

Таким чином, виходячи з окреслених напрямів гуманізації кримінальної політики та зроблених нами пропозицій стосовно застосування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, пропонується застосовувати до неповнолітніх засуджених покарання у виді обмеження волі за вчинення ними і тяжких злочинів.

Із цією метою слід: 1) виключити із ч. 3 ст. 61 словосполучення «до неповнолітніх», та 2) ввести ст. 101-1 до Кримінального кодексу України:

«Стаття 101-1. Обмеження волі

1. Покарання у виді обмеження волі полягає у триманні неповнолітнього, який досяг 14-річного віку, у спеціальному виправно-виховному центрі без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за ним нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці.

2. Обмеження волі встановлюється на строк від шести місяців до двох років шести місяців, а при вчиненні тяжкого злочину — до п'яти років.»

З метою широкого застосування цього виду покарання варто створити мережу виправно-виховних центрів у кожному регіоні України.

Висновки. Введення обмеження волі в систему покарань неповнолітніх слід розглядати, насамперед, як альтернативу покаранню у виді позбавлення волі. Подібне вирішення питання буде сприяти більш глибокій індивідуалізації покарання неповнолітніх, їх успішній ресоціалізації, і певною мірою сприятиме усуненню найбільш негативних наслідків масового застосування до неповнолітніх покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Подальший напрямок дослідження вбачаємо у розширенні можливостей системи покарань неповнолітніх.

Література:

1. Архів апеляційного суду Чернігівської області. Кримінальна справа №11 — 811/2006 р.
2. Энциклопедия уголовного права. / под ред. В.Б. Малинина. — СПб: Издание профессора Малинина, 2007. — Т. 8: Уголовная ответственность и наказание. — 798 с.
3. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції в 2002 р. за даними судової статистики // Вісник Верховного Суду України. — 2003. — № 3. — С. 40-55.
4. Судимість осіб та призначення мір кримінального покарання у 2003 р. // Вісник Верховного Суду України. — 2004. — № 4. — С. 28-33.
5. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції у 2003 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. — 2004. — № 5. — С. 23-39.
6. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції в 2004 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. — 2005. — № 5. — С. 23-34.
7. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2005 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. — 2006. — № 6. — С. 33-47.
8. Стан здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2006 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. — 2007. — № 6. — С. 30-44.
9. Стан здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2007 р. // Вісник Верховного Суду України. — 2008. — № 6. — С. 37-43.
10. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2008 р. // Вісник Верховного Суду України. — 2009. — № 5 (105). — С. 19-26.
11. Орловська Н.А. Стратегія держави щодо попередження злочинності неповнолітніх: деякі кримінально-правові аспекти // Ювенальна політика та ювенальна юстиція в сучасній державі: матеріали Міжнар. наук. конф. (Одеса, 21 — 22 верес. 2007 р.) / за заг. ред. Ю.М. Оборотова; ОНЮА. — О.: Фенікс, 2007. — С. 29-35.
12. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності: Закон України від 15 квітня 2008 № 270—VI // Відомості Верховної Ради України. — 2008. — № 24. — Ст. 236.

Березовская Н.Л. Перспективы законодательного введения ограничения свободы несовершеннолетних

Аннотация. В статье на основе действующего законодательства Украины, статистических данных, практики применения ограничения свободы к несовершеннолетним доказывается необходимость введения в систему наказаний несовершеннолетних альтернативного наказания для лишения свободы — ограничение свободы несовершеннолетних. Приводится сравнительная характеристика этих двух видов наказания. Предложены изменения в уголовный кодекс Украины.

Ключевые слова: наказание несовершеннолетних, ограничение свободы, ограничение свободы несовершеннолетних.

Berezovska N.L. Prospects for the introduction of legislative restriction of liberty of minors

Summary. The article, based on current legislation of Ukraine, statistical data, the practice of restraint of liberty for minors need to have input into the penal system of alternative penalties for minors in prison — will limit minors. Driven comparative characteristics of these two punishments. The proposed amendments to the Criminal Code of Ukraine.

Key words: punishment of minors, restrictions on liberty, restriction of liberty of minors.